

БІОРИЗНОМАНІТТЯ ПРОЕКТОВАНОГО ЗАКАЗНИКА "ГОВОРУНІВСЬКИЙ"

Скляр Вікторія Григорівна

доктор біологічних наук, професор
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-1301-7384
skvig@ukr.net

Мельничук Сергій Дмитрович

доктор біологічних наук, професор
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
serge.melnichuk@gmail.com

Скляр Юрій Леонідович

кандидат біологічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-5790-1331
sul_bio@ukr.net

Бондарєва Людмила Миколаївна

кандидат біологічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0003-4126-7601
milabond77@gmail.com

Баштовий Микола Григорович

кандидат біологічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0002-3352-4375
bashtovoy.nik@gmail.com

Зубцова Інна Володимирівна

асистент
Сумський національний аграрний університет м. Суми, Україна
ORCID: 0000-0001-6339-931X
i_zubtsova@ukr.net

За результатами польових досліджень охарактеризований стан природних комплексів території (площею близько 140 га) в межах Ямпільського адміністративного району Сумської області, визначена доцільність створення на досліджуваній території ландшафтного заказника місцевого значення «Говорунівський».

На основі аналізу флори та рослинності встановлено, що більшу частину території пропонованого заказника займає торф'яниста лука із домінуванням *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv. та низки типових лучних та лучно-болотних видів. На більш посушливих ділянках, що розташовані смугою вздовж північної межі проектного заказника та, відповідно, масиву соснового лісу, сформувалися трав'янисті угруповання із домінуванням *Agrostis canina* L. або *Nardus stricta* L.

Відмічено, що по всій площі пропонованого заказника відбувається досить активне природне відновлення деревних видів, таких як: *Pinus sylvestris* L., *Betula pendula* Roth, *Pyrus communis* L.

Показано, що соцологічна цінність заказника полягає у наявності типових для заплавл малих річок Полісся природних комплексів, а також присутності у складі флори виду Червоної книги України — *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo, ряду цінних лікарських рослин (*Valeriana exaltata* J. C. Mikan, *Sanguisorba officinalis* L., *Achillea submillefolium* Klock. et Krytzka, *Mentha arvensis* L., *Thymus marschallianus* Willd., *Potentilla erecta* (L.) Raeusch. тощо).

Ключові слова: природно-заповідний фонд, ландшафтний заказник, види Червоної книги України, заплавні луки, малі річки Полісся.

DOI: <https://doi.org/10.32845/agrobio.2019.1-2.6>

Вступ. Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385, передбачено збільшення частки заповідних територій в Україні до 10,8 % у 2018 та до 15 % у 2020 роках. На території Сумської області – відсоток заповідності до 2020 року – 18 %. На теперішній

час він становить – 7,48 % [1, 2].

У зв'язку із вищезазначеним, є актуальним проведення заходів, спрямованих на створення нових територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) [3, 4], а також оптимізацію вже існуючої мережі об'єктів з природоохоронним статусом [5]. У Сумській області цьому

питанню приділяється значна увага. В останній час щорічно оголошується декілька нових територій ПЗФ.

З цієї точки зору досить перспективною є територія проєктованого заказника «Говорунівський», яка розташована у Ямпільському районі Сумської області в околицях с. Говорунове, де представлені типові природні комплекси заплави малих річок Полісся, виявлені популяції виду рослин, занесеного до Червоної книги України та популяції цінних лікарських рослин.

За попередній період часу, до початку досліджень, пов'язаних із проєктуванням та створенням ландшафтного заказника місцевого значення «Говорунівський», наукові дослідження природничого та соціологічного напрямку на його території не проводились. Література, в якій би характеризувалась ця місцевість, відсутня. Виключенням є лише видання енциклопедичного характеру або данні про районування України, в яких надається інформація про природні умови Ямпільського адміністративного району [6], а також узагальнена інформація про геоботанічне районування і, зокрема, про Шосткинський район Чернігівсько-Новгород-Сіверського округу Поліської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області [7].

Метою даної публікації є: за результатами аналізу наявних літературних даних та, насамперед, власних польових спостережень надати інформацію про стан природних комплексів проєктованого ландшафтного заказника місцевого значення «Говорунівський», а також визначити вимоги щодо його режиму охорони.

Матеріали і методи досліджень. В основу публікації покладено матеріали польових досліджень, проведених авторами протягом 2018 р. Вивчення біорізноманіття базувалося на використанні комплексу загальноприйнятих флористичних та геоботанічних методів, у тому числі рекогносцирувального та детально-маршрутного [8–10]. Рослинність вивчали з використанням еколого-ценотичних підходів [11].

Пропонована природоохоронна територія простягається від південної околиці с. Говорунове (Ямпільський район Сумської області) вздовж р. Шостка вниз за течією на відстань близько 6,5–7,0 км (до рівня с. Гремячка). Ця територія охоплює частину заплави річки Шостка. Вона має нахил із півночі на південь. На півночі природною межею заказника є масив соснового лісу та с. Говорунове, на півдні – власне прибережна смуга лівого берега р. Шостка. Площа обстеженої ділянки складає близько 140 га.

Відповідно до фізико-географічного районування, пропонована природоохоронна територія відповідає Ямпільсько–Середино-Будському району, області Новгород-Сіверського Полісся, Поліському краю зони мішаних лісів Східно-Європейської рівнини [6]. За геоботанічним районуванням вона належить до Шосткинського району Чернігівсько-Новгород-Сіверського округу Поліської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області [7].

Характерною ознакою Ямпільського району є те, що його поверхня являє собою погорбовану моренно-зандрову рівнину, розчленовану ярами та балками. Пересічна температура січня у цьому регіоні дорівнює -8 °С, а температура липня +18 °С. Період з показниками понад +10 °С становить 157 днів. Опадів близько 578 мм на рік.

Висота снігового покриву – до 25 см [6]. Зазначені особливості ландшафтів та клімату проявляють себе і у межах території пропонованого заказника «Говорунівський».

Результати та їх обговорення. Аналіз флори та рослинності досліджуваної території показав, що більшу частину території пропонованого заказника займає торф'яниста лука із домінуванням *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv (щучника дернистого). Тут також зростають *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. (гадючник в'язолистий), *Lysimachia vulgaris* L. (вербозілля звичайне), *Veratrum lobelianum* Bernh. (чемериця Лобелієва), *Cicuta virosa* L. (цикута отруйна), *Valeriana exaltata* J. C. Mikan (валеріана висока), *Sanquisorba officinalis* L. (подовик лікарський), *Alopecurus pratensis* L. (китник лучний), *Festuca pratensis* Huds. (костриця лучна), *Juncus conglomeratus* L. (ситник скупчений). Зазначені види формують перший ярус трав'яного покриву. У другому ярусі зростають *Agrostis canina* L. (мітлиця собача), *Carex hirta* L. (осока шершава), *Ranunculus acris* L. (жовтець їдкий), *Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka (деревій майже звичайний), *Epilobium palustre* L. (зніт болотний), *Geum urbanum* L. (гравілат міський). У складі третього ярусу зростають *Galium mollugo* L. (підмаренник м'який), *Stellaria graminea* L. (зірочник злаковидний), *Mentha arvensis* L. (м'ята польова), *Thymus marschallianus* Willd. (чебрець Маршаллів), *Potentilla anserina* L. (перстач гусячий), *Potentilla erecta* (L.) Raeusch. (перстач прямостоячий (калган)). Позаярусна рослинність представлена *Humulus lupulus* L. (хміль звичайний).

У межах описаного вище фітоценозу, виявлена популяція *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo (пальчатокорінника Фукса, зозульки Фукса). Під час обстеження території виявлено 26 особин, більшість з яких досягли генеративного онтогенетичного стану. Разом з тим у складі цієї популяції наявні і догенеративні рослини (ювенільні, іматурні та віргільні).

На більш сухих ділянках, що тягнуться смугою вздовж північної межі проєктованого заказника та, відповідно, масиву соснового лісу, сформувалися трав'янисті угруповання із домінуванням *Agrostis canina* L. (мітлиці собачої) або *Nardus stricta* L. (біловусу стиснутого). У формуванні фітоценозу також беруть участь: *Dactylis glomerata* L. (грястиця збірна), *Juncus conglomeratus* L. (ситник скупчений), *Hypericum perforatum* L. (звіробій звичайний), *Phalachloroma annuum* (L.) Dumort. (тонколучник однорічний), *Galium verum* L. (підмаренник справжній) (перший ярус), *Carex hirta* L. (осока шершава), *Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka (деревій майже звичайний), *Ranunculus acris* L. (жовтець їдкий), *Scrophularia nodosa* L. (ранник вузлуватий), *Thymus marschallianus* Willd. (чебрець Маршаллів), *Plantago lanceolata* L. (подорожник ланцетолистий).

По всій площі пропонованого заказника відбувається досить активне природне відновлення низки деревних видів: *Pinus sylvestris* L. (сосни звичайної), *Betula pendula* Roth (берези повислої) (рис. 1), *Pyrus communis* L. (груші звичайної) (рис. 2). Воно представлене різновіковими рослинами від категорії сходів до молодих генеративних особин. Також тут трапляються поодинокі кущі *Frangula alnus* Mill. (крушини ламкої), калини звичайної (*Viburnum opulus* L.). Загальна зімкнутість деревно-чагарникового ярусу варіює від 0,1 до 0,2.

Рис. 1. Ділянка території проектного заказника «Говорунівський»

Рис. 2. Природне відновлення деревно-чагарникової рослинності на досліджуваній території

У напрямку до русла р. Шостка у складі ярусу трав зростає частка *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim., *Humulus lupulus* L., *Veratrum lobelianum* Bernh. З'являється *Briza media* L. (трясучка середня), *Urtica dioica* L. (кропива дводомна), *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott (щитник чоловічий).

Безпосередньо біля русла сформована смуга вільхово-вербового лісу (рис. 3) із *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. (вільхи клейкої (В. чорної)), *Salix fragilis* L. (верби ламкої),

Salix caprea L. (верби козячої) та *Salix triandra* L. (верби тритичинкової) у підліску.

З трав'янистих видів тут переважає кропива дводомна (*Urtica dioica* L.). У складі угруповань значною є питома вага осоки гострої (*Carex acuta* L.), череди трироздільної (*Bidens tripartita* L.) та череди пониклої (*Bidens cernua* L.), розхідника звичайного (*Glechoma hederacea* L.). Трапляється чистець болотний (*Stachys palustris* L.) та

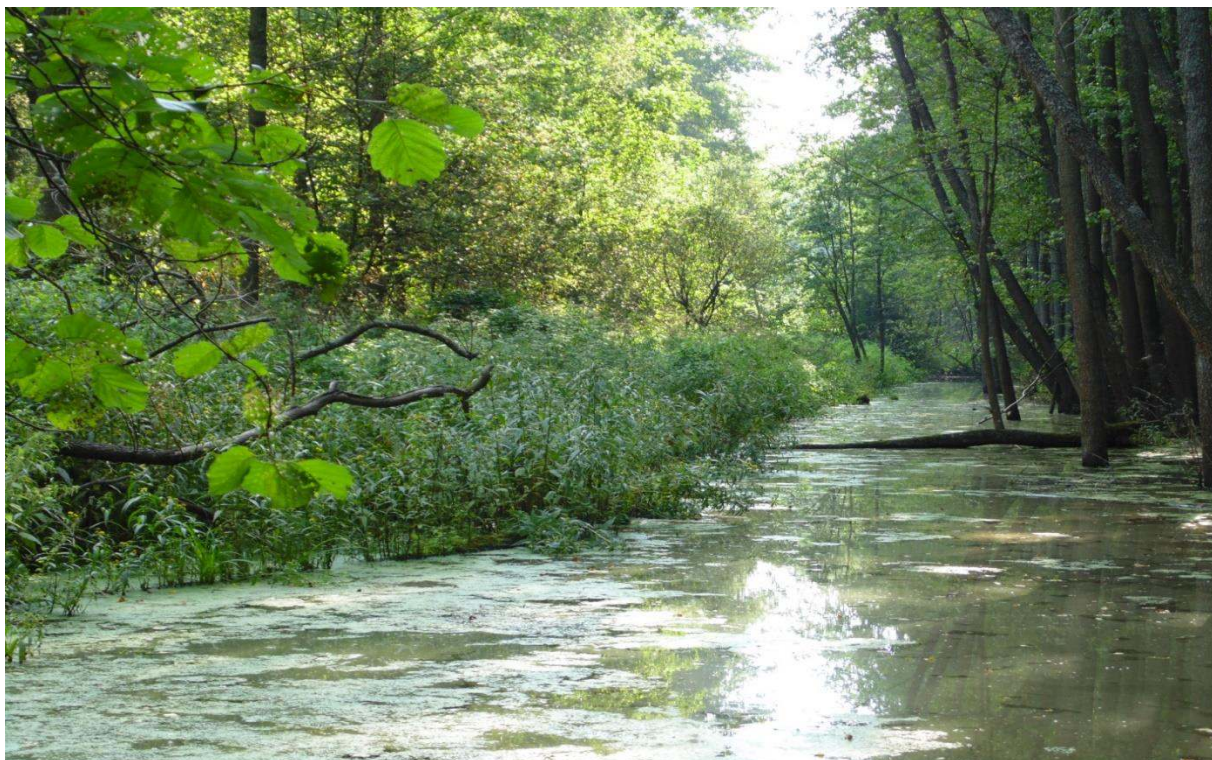

Рис. 3. Смуга вільхово-вербового лісу вздовж русла р. Шостка

Власне водна рослинність р. Шостка досить бідна. На розширених ділянках, з майже відсутньою течією, зростають угруповання з домінуванням ряски малої (*Lemna minor* L.) за участю спiroдели багатокореневої (*Spirodela polyrrhiza* (L.) Schleid.) та куширу зануреного (*Ceratophyllum demersum* L.). Крім того на дослідженій ділянці русла виявлені угруповання латаття білого (*Nymphaea alba* L.) – виду рослин, що перебуває під особливою охороною на території Сумської області.

Територія пропонованого заказника є місцем існування бобра європейського (*Castor fiber*). Гризун занесений до Додатку III Бернської конвенції та має охоронний статус рівня LC Міжнародного союзу охорони природи [12].

Висновки. За результатами досліджень встановлено, що на даній території представлені типові природні комплекси заплав малих річок Полісся, є популяція виду, занесеного до Червоної книги України (*D. fuchsii*), популяції низки цінних лікарських рослин (*V. exaltata*, *S. officinalis*, *A. submillefolium*, *M. arvensis*, *T. marschallianus*, *P. erecta* та ін.) та мешкає вид тварин, що охороняється на міжнародному рівні [12].

Таким чином, зазначені особливості природних комплексів та біорізноманіття, а також необхідність збереження малих річок, забезпечення стабілізації їх водного режиму та покращення якості води, об'єктивно доводять необхідність створення зазначеній території ландшафтного заказника місцевого значення «Говорунівський».

Бібліографічні посилання:

1. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na period do 2020 roku, zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 serpnia 2014 r. № 385 [State strategy for regional development for the period up to 2020, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 6, 2014 № 385]. [Electronic resource]. Access mode: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (in Ukrainian).
2. Pryrodno-zapovidnyy fond Sums'koyi oblasti (2016). Nature reserve fund of Sumy region]. Atlas-dovidnyk. TOV «Ukrayins'ka Kartohrafichna Hrupa», Kiev (in Ukrainian).
3. Sklyar, V. H., & Sklyar, Yu. L. (2014). Stvorenniya novykh terytoriy pryrodno-zapovidnoho fondu yak vazhlyvyi skladnyk rozbudovy strukturnykh elementiv ekomerezhi Poliss'koyi chastyny Sums'koyi oblasti [Creation of new territories of the nature reserve fund as an important component of the development of structural elements of an ecological network of the Polissia part of Sumy region] Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho Natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrainky. Seriya «Biologichni nauky», 13(290), 61–66 (in Ukrainian).
4. Sklyar, M. Yu., & Sklyar, Yu. L. (2016). Ukriplennya strukturnykh elementiv ekomerezhi skhidnoyi chastyny Novhorod-Sivers'koho Polissya za rakhunok stvorenniya novykh pryrodno-zapovidnykh ob'yektiv [Strengthening the structural elements of the eco-network of the eastern part of the Novgorod-Seversky Polissya by creating new nature-protected objects]. Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Biologichni nauky, 1, 90–97 (in Ukrainian).
5. Sklyar, V. H., & Sklyar, Yu. L. (2003). Systemnyy pidkhid do optymizatsiyi okhorony pryrodnykh kompleksiv [Integrated approach to optimization of protection of natural complexes]. Ukrai'ns'kyj botanichnyy zhurnal, 60(4), 388–396 (in Ukrainian).

6. Marynych, O. M., Parkhomenko, H. O., Petrenko, O. M., & Shyshchenko, P. H. (2003). Udoskonalena skhema fizyko-heohrafichnoho rayonuvannya Ukrayiny. [Improved physical and geographical zoning of the Ukraine]. Ukr. heohraf. zhurn., 1, 16–20 (in Ukrainian).
7. Heobotanichne rayonuvannya Ukrayins'koyi RSR (1977). [Geobotanical zoning of the Ukrainian SSR]. AN URSR, In-t botaniky im. M. H. Kholodnoho. Nauk. dumka, Kyiv (in Ukrainian).
8. Sheyko, V. M., & Kushnarenko, N. M. (2003). Orhanizatsiya ta metodyka naukovo-doslidnyts'koyi diyal'nosti [Organization and methodology of research activities]. Znannya – Pres, Kiev (in Ukrainian).
9. Polevaya geobotanika (1959). [Field geobotany]. Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1 (in Russian).
10. Polevaya geobotanika (1964). [Field geobotany]. Nauka, Moskva-Leningrad, 3 (in Russian).
11. Heobotanika: metodychni aspekty doslidzhen' (2018). [Geobotany: methodological aspects of research]. Vyd-vo Lira-K, Kyiv (in Ukrainian).
12. The IUCN Red List ver. 2017-1. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.iucnredlist.org>

Skliar V. G., Doctor (Biological Sciences), Professor, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Melnytschuk S. D., Doctor (Biological Sciences), Professor, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Skliar Yu. L., PhD (Biological Sciences), Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Bondarieva L. M., PhD (Biological Sciences), Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Bashtovyi M. G., PhD (Biological Sciences), Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Zubtsova I. V., Assistant, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

BIODIVERSITY OF THE PROJECTED ZAKAZNYK «GOVORUNIVSKY»

According to the results of the field researches, the state of the natural complexes of the territory (about 140 hectares) within the Yampil administrative district of Sumy region is characterized, the expediency of creation of a landscape reserve of the local value "Govorunivsky" in the studied territory is determined.

Based on the analysis of flora and vegetation, it has been established that most of the territory of the proposed reserve is occupied by peaty meadows dominated by *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv and a number of typical meadow and meadow-swamp species. They are also growing here *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim., *Lysimachia vulgaris* L., *Veratrum lobelianum* Bernh., *Cicuta virosa* L., *Alopecurus pratensis* L., *Festuca pratensis* Huds., *Juncus conglomeratus* L., *Carex hirta* L., *Ranunculus acris* L., *Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka, *Epilobium palustre* L., *Geum urbanum* L., *Galium mollugo* L., *Stellaria graminea* L., *Potentilla anserina* L., *Humulus lupulus* L. In the more dry areas which are strip-shaped along the northern boundary of the projected reserve and, accordingly, the pine forest, grassy groups formed with the dominance of *Agrostis canina* L. or *Nardus stricta* L.

It is noted that quite active natural restoration of tree species, such as *Pinus sylvestris* L., *Betula pendula* Roth, *Pyrus communis* L., occurs throughout the area of the proposed reserve.

It has been shown that the zoological value of the reserve lies in the presence of typical for the floodplains of small rivers of Polissya natural complexes, as well as the presence in the flora of the species of the Red Book of Ukraine – *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo, a number of valuable medicinal plants (*Valeriana exaltata* J. C. Mikan, *Sanquisorba officinalis* L., *Achillea submillefolium* Klock. et Krytzka, *Mentha arvensis* L., *Thymus marschallianus* Willd., *Potentilla erecta* (L.) Raeusch. etc.).

Key words: nature reserve fund, landscape reserve, species of the Red Book of Ukraine, floodplain meadows, small rivers of Polissya.

Скляр В. Г., доктор биологических наук, профессор, Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина

Мельничук С. Д., доктор биологических наук, профессор, Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина

Скляр Ю. Л., кандидат биологических наук, доцент, Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина

Бондарева Л. Н., кандидат биологических наук, доцент, Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина

Баштовой Н. Г., кандидат биологических наук, доцент, Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина

Зубцова И. В., ассистент, Сумской национальный аграрный университет, г. Сумы, Украина

БИОРАЗНООБРАЗИЕ ПРОЕКТИРУЕМОГО ЗАКАЗНИКА «ГОВОРУНОВСКИЙ»

По результатам полевых исследований охарактеризовано состояние природных комплексов территории (площадью приблизительно 140 га) в пределах Ямпольского административного района Сумской области, определена целесообразность создания на исследуемой территории ландшафтного заказника местного значения «Говоруновский».

Анализ флоры и растительности показал, что большую часть исследуемой территории занимают торфянистые луга с доминированием *Deschampsia caespitosa* (L.) Beauv и ряда типичных луговых и лугово-болотных видов. На более засушливых участках, которые размещены полосой вдоль северной границы проектируемого заказника и, соответственно, массива соснового леса, сформировались травянистые сообщества с доминированием *Agrostis canina* L. или *Nardus stricta* L.

Отмечено, что по всей площади проектируемого заказника происходит достаточно активное естественное возобновление древесных видов, таких как: *Pinus sylvestris* L., *Betula pendula* Roth, *Pyrus communis* L.

Показано, что зоологическая ценность заказника заключается в наличии типичных для пойм малых рек Полесья природных комплексов, а также в присутствии в составе флоры вида Красной книги Украины – *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo и ряда ценных лекарственных растений (*Valeriana exaltata* J. C. Mikan, *Sanquisorba officinalis* L., *Achillea submillefolium* Klock. et Krytzka).

et Krytzka, *Mentha arvensis* L., *Thymus marschallianus* Willd., *Potentilla erecta* (L.) Raeusch. u др.).

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, ландшафтный заказник, виды Красной книги Украины, пойменные луга, малые реки Полесья.

Дата надходження до редакції 28.06.2019 р.